ԳՐԱԿԱՆ
ԵՒ
ԻՄԱՍՏԱՍԻՐԱԿԱՆ
ՇԱՐԺՈՒՄ

ՏԵՏՐ 2.

ՀԱԽԱՏՓ

«8 Մայիս 1883 Բարիզ

Ազնիւ Տէմիրճիպաշեան,

Սրտիս պէտքն է որ պատասխանեմ նամակիդ իմ այնքան ազնիւ զգայումներով ու այնքան ալ չափազանցութիւններով. Այլ պէտք է նաեւ գրեմ, զի շատ գրեցիր դու ալ ու կը գրես եւ ես միշտ հաճոյքով կը կարդամ գրածներդ իբրեւ գրական հատուածներ եւ միշտ տհաճութեամբ կը կարդամ, երբ կարդամ, իբրեւ իմաստասիրական հատուածներ. Հոգի կայ գրական հատուածներուդ մէջ, եւ երբ կ'իմաստասիրես ամեն բանի հոգին կ'ուրանաս: Անծամբ անհաւատ չես. անհաւատի պաշտօն կը կատարես: Սրտիդ բոլոր ծգտումները, հոգւոյդ բոլոր խանդը, ինչ որ ի քեզ է գոյութիւն եւ կեանք եւ սէր, կը վառի կը ծախի անտեսանելոյն, անհասանելոյն, անպարագրելոյն տենչովը: Ո՛ որ երանութեան դրախտին համար էիր ստեղծուած՝ գիտութեան ծառին պտուղէն կերար: Ձամբուդ վրայ ամենագէտ Լիթրէյին հանդիպեցար: Ի՞նչ գիտէ Լիթրէն: Ա՜հ. այս մեր տեսած աշխարհը ու տեսանելի տիեզերքը գիտէ. անոնց օրէնքները գիտէ ու շատ գաղտնիքները ծափանցած է: Հապա անտեսանելի աշխա՜րհը եւ անտեսանելի տիեզերքը որոյ գոյութիւնը հաւաքեցին նորագոյն գիտուններ, եւ աներեւոյթ զօրութի՜ւնը որ մարթ չէ ուրանալ այս աշխարհիս մէջ ալ եւ զոր կը զգանք ի մեզ, ի մարդը, մանաւանդ. ո՞վ զանոնք պիտի ըսէ, ո՞վ պիտի ծափանցէ յաւիտենիցն աւդարութեան մեծ

եւ սքանչելի խորհուրդը , այլ Քէ մարգարէը եւ առաքեալը , անոնք որ կոչումն ունին կամ ներշնչումն աստուածային. Ինծ ի՞նչ պէտք , կ'ըսես դու , անտեսանելի տիեզերաց օրէնքներն որք անմատչելի իմ հետազօտութեանցս ու իմացականութեանս, ես այս աշխարհի մէջ կ'ապրիմ եւ բա'ւ է որ անոր օրէնքները գիտնամ : Ա՛հ. այս աշխարհին լոյսն անլուսի՛ ու ջահն ալ շիջանի ու Քալացեալ նուագի՛ լուսինն անգեղեայ , այս աշխարհին ուր միայն մարդը , այնքան արարածոց մէջ , ժժգոհ եւ ապերջանիկ կ'ապրի : Եւ դու , անզգա՛մդ առաջի Աստուծոյ , ապերջանիկն այն մարդուն, որ կեանքին տաղտկութիւնը կամ դառնութիւնը կը կրէ , մխիթարութի՞ւն է այդ Քէ հեգնութիւն որ կը տանիս քու սահմանաւոր ու յարաբերական ճշմարտութիւններդ եւ ուրացումը եւ անյուսութիւնը եւ ոչընչութիւնը կ'երեւան քարոզել որդեկորոյս մօրը եւ որուն իր հա՛յրն է կորուսեր , անժառանգելոյն ի բնութենէ կամ խոշտանգելոյն ի մարդկանէ , անոր որուն յոյսը չէ մնացեր այս աշխարհի վրայ , անոր որուն խղճմտանքն է ծանրացեր , անոր որուն տարիքն է ծանրացեր, բանտարկելոյն իր խշտեակին մէջ, հոգեւարքին իր մահճին մէջ , կ'երեւան քարոզել զանյուսութի՛ւն քու աղուս բառերովդ ու նուագաւոր քու ոճով, աղէկէզ ու կսկիծեալ մարդ էակին , մարդո՛ւն այն որ ըստ Պլինիոսի հնոյն զաշխարհ տիրապետելու համար եղած է եւ որ երբ տիրապետէ դարձեալ կ'արտասուէ եւ միշտ կ'արտասուէ: Դանդի՛ւ զերեզմանաց. ահա՛ քու վարդապետութիւնդ : Քո՞ւկդ է արդիօք : Չէ՛. Լիւէրէյի՛նն է , Տաւվինի՛նն է , Հէրպէր Սբէնսէրի՛նն է , Հէբէլի՛նն է , Պիւխնէրի՛նն է : Ինչպէս նամակիս սկիզբն ալ ըսի , դու միայն ի պաշտօնէ անհաւատ ես , հաւատացեա՛լ ես դու: «Անոնք որ քու բայլելդ կը տեսնեն կը զգան որ Քեւեր ունիս » : Անոր համար ահա՛ դեռ հաճոյքով կը կարդամ քու գրածներդ ուր կը փայլին քու ճաշակդ, քու սիրտդ եւ քու հոգիդ եւ որոնց մէջ է՛ զի կը սքանչանանք դեռ եւ մենք ընդ քնքշեալ ծիրանիս Հայ լեզուին :

Եւ արդ ո՞ւր կը մնամ ես եւ ինչ որ կը գրես ինծ ի մասնաւորի կամ ինծ համար ի հրապարակի եւ որոնց չ'ունիմ պատասխանելու այլ Քէ իմ սէրս որ քու սիրոյդ կը պատասխանէ :

ՕՏԵԱՆ »

ՆԻՐՎԱՆԱ

Զը դիտեմ խորհրդով ըրած է, Նա որ համակ խորհուրդ է, նամակ մը ինձ Ամք Մայիսին գրած է։ Ձիշդ այն օրին, Քրիստոսի 1851 թուին, ծաղկանց ու ծիածանաց մէջտեղ ծնած եմ ես լալով՝ որպէս ամեն մանուկ նորածին, եւ ծնած եմ լալու համար, աւա՛ղ, ու խոկալու համար յաւէտ ի վերայ կենաց առեղծուածին...։

Երկու բան՝ անգամին ի մանկութենէ գրկեմ՝ կարի չոյժ սիրեցի։ Մարդկային լեզուին մէջ առաջնածագին մակդիրով միշտ յիշուած այդ երկու բաներն՝ որք լոյսն ու չոյսն եղած են բազմաց ի մարդկանէ, հոգիս ու միտքս առաւերներով կը լցունեն հեծրզհեծէ։ Մօրս կամքին պէս եւ աչացս բիբերուն պէս այդ երկու բաներն ես հանապազ սիրեցի. եւ նոքա գիս հանապազ առաջնորդեցին. ներդաշնակութենէ ներդաշնակութիւն ու պայծառութենէ պայծառութիւն հանապազ վարելով՝ գիս ուր ուրեմն հասուցին ուր ամեն լոյս կը նուագէ, ուր կը բացուի սեւ անգունդն, ու կը լսուի խորոց ձայնն այն պակուցիչ ու տրամեցուցիչ, որ կ'ուզէ մարդոյն հարցումներ, — այց մարդն չուխտեան չը պիտի գիանայ պատասխանն...։

Դուռ, Միւռ՛, խորհրդաւորն այն Ալանիան ու մեռելապատան այն Անգլիան, կէօթէն ու Պայրընն սիրաստանեցիր դառնութեամբ է՝ գիւաչուռնչ իրենց նաեւ նուագօքն հալածեցին մարդկային հոգւոյն անճառահրաչ աւօտան, եւ չոյն արբուցին նեկտարի բաժակով նոր սերունդներուն։ Ոչինչ ես եւ ոչ ղոք կ'սիրաստանեմ. այլ միայն մեղամաղձոտ

համակերպութեամբ մը կը յայտնեմ թէ, Բանաստեղծութիւնն եւ Իմաստասիրութիւնն, — այն երկու բաներն որք դիս այնքան յանկուցին եւ այնքան վազ, — անզգալապէս հեռացուցին զիս այն ճանապարհէն զոր դծած է հաւատացելոց ու արդոց համար Աստուած. զրկեցին զիս այն հոգւոյ անդորրութենէն՝ որ դիմաց վրայ կ'արտափայլի, զոր Աստուած պահած է Տէր երկիւղածաց...:

Զիս ինչ ըրիք, ո՛ խոհանք եւ խորհրդածութիւնք անյագք եւ անադորոյնք. երկիւղածաց երկնատարած չաւիղն դիս խոտորեցուցիք. երանութեան դրախտն «ուր համար էի ստեղծուած» արտաքս դիս հանիք. մխիթարիչն այն մտածենից ու զօրացուցիչն այն բանից, սուրբ նուագաց ու սուրբ յարկաց դիս օտարացուցիք: Ո՛ բանաստեղծութիւն, դեռ եւս մանուկ՝ ինձ մատուցիր դու սիրոյ բաժակն անյատակ. այն օշարակն՝ երկնի ցօղով ու երկրի լեղիով խառն, նախ այնքան քաղցր եւ այնքան յետոյ դառն՝ այն անհիմից օշարակն...: Եւ դու, Իմաստասիրութիւն, դահիճդ դու մեր հոգւոյ Թռիչներուն եւ առ Աստուած մեր վերատացութիւններուն, դու՝ մինչ պատանեակ էի դեռ՝ ինձ մատուցիր ազխտալոյս այն քու ջահդ, որ ի սկզբան պայծառութեամբ իմ ճանապարհս ողողեց եւ բազում առեղծուածոց վանէրն ինձ յայտնեց, այլ որ ապա — նոյն ջահն, նոյն լոյսն — ողջոյն տիեզերքն աչացս մէնդուց, եւ իմ կեանքս, անուշահոտութեանց ու ներդաշնակութեանց մէջ փթթած իմ կեանքս, երանութեան դրախտին մէջ հեշտօրէն սահելու կոչուած իմ կեանքս, աւա՛ղ, դառնացոյց եւ ինձ տեսլի կացոյց...:

Եւ Դու կու գաս, ապերջանիկդ մեծ, Աստուածաշունչն գոգդես խլուած հրաշափառ էջի մը մէջ ինձ խօսիլ անցեալ երանութեան վրայ, որ յիշատակն աչերուն տրտմալի է կ'ըսէ Տանդէն Դժոխոց...: Դու կը պատմես ինձ երանութեան դրախտին անճառ հեչտութիւններն, եւ մանաւանդ երկրի վրայ մխիթարութեան կարօտ՝ արտասուածդին մարդ էակին անհնարին անձկութիւններն. եւ ինձ յորդոր Դու մարդասիրաբար կը կարդաս՝ «իմ աղու բառերով ու նուագաւոր իմ ոճով» քարող հանդիսանալ բուն դրական իմաստասիրութեան, այն իմաստասիրութեան որ կ'ուսուցանէ մարդոյն՝ հաւատալ եւ ոչ ուրանալ, օրհնել եւ ոչ անիծել, արհամարել նիւթն եւ հոչակել անհասանելի զօրութիւնն եւ անպատմելի մեծութիւնն աննիւթ, անատեղծ ու համայնատեղծ Աստուծոյն:

Այլ միթէ ղԱստուած ուրացած եմ երբէք ես. միթէ փոսին մէջ ենէն անդին՝ ընդհնչարած չե՞մ ես ալ անչիջանելի լոյսն աստուածային. միթէ կուրտսեալ դրախտն յայլմէմ աչխարհի չե՞մ հաւատար գտնել վերատին: Ո՛հ, անտարակոյս կը հաւատամ. «Դու միայն ի պաշտօնէ անհաւատ ես, հաւատացեալ ես դու» կը գրես, Դու որ գուցէ քան զիս աւելի լաւ կարդացած ես հոգւոյս խորն:

Այլ միայն... այլ միայն... չեմ ճես աւելի երանութեան, Օաեան իմ, չեմ ճես աւելի այլեմ էութեան...: Իմ նախնիքս, հին Հնդիկներն ալ ունէին Անէութեան հաւատքն, եւ իրենց սրբազան լեզուին մէջ՝ գիտես՝ Նիրվանա կ'անուանէին դեռագոյն վախճանն. Ապրուագոյն ու գուցէ գեղեցկագոյն բառերով Դու կը կոչես «պանդիռ դե-

թեղմանաց » իմ վսեմ վարդապետութիւնս : ՄօտաՊուռնիի սարսափելի դիւցերէն ի վեր իմ վարդապետութիւնս, այո՛, այդ է, եւ յաւիտեան այդ պիտ՚ըլլայ. —Դանդո՛ղ գերեզմանաց, նիրվանա՛...:

ԿՐԹԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐՆ

Մասիսի մէջ մօտերս նամակ մը կարդացուեցաւ Իւսկիւտարի վարժարանի աշակերտներէն տակաւին կրթութեան վերաբերեալ հանրական խնդրոց վրայ: Վարժարանաց արդահատելի վիճակին ու վարժապետաց աննախանձելի դիրքին վրայ հեղուած քանի մը կաթիլ ջերմ արտասուքն այդ նամակին մէջ՝ մտածմանց ովկիան մը կը ծնանի հայրենասիրին մտաց մէջ: — Անհատատութիւնն արդարեւ աշխարհային իրաց էական հանգամանքն եւ կամ բաժինն է. կրթութիւնն արդարեւ աշխարհի, եւ նոյն իսկ քաղաքակրթի աշխարհին, բոլոր մտանց մէջ հաւասար ատոհման ծաւալած չէ. Սակայն չը դիտեմ թէ կո՞յ ազգ մը՝ ուր վարժապետաց վիճակն առաւել անհատատատ ըլլայ, եւ վարչութիւն մը՝ որ մեր ազգային վարչութեան չափ անտարբեր ըլլայ կրթական խնդրոյն նկատմամբ: Իմ խօսքս անտարակոյս ներկայ վարչութեան վրայ չէ մասնաւորապէս, այլ բոլոր այն վարչութեանց՝ կամ ըսենք՝ այն վարչական անհոգի մարմնոց վրայ, որք իրարու յաջորդեցին Սահմանադրութեան հաստատութենէն ի վեր, եւ որք հետքեր թողուցին ուրեք ուրեք, այլ կրթական աշխարհին մէջ չը թողուցին հետք եւ ոչ ուրեք...: Եթէ լաւ կը յիշեմ՝

միայն նախորդ վարչութիւնն, այսինքն իր մէկ անդամն՝ —որ այդ վարչութեան (նոր) ձեւին չնորհիւ անհատական պատասխանատուութիւն սահմանած էր— եռանդ յայտնել ազգային վարժարանաց բարեկարգութեան նկատմամբ. դրամ հայթայթեց, ընդհանուր դպրոցական ծեսուչ մը կարգեց, պատրաստեց ամենէն կատարեալ ծրագիրն, ազգային կրթարանաց ու կրթական ընկերութեանց համար կանոններ հաստատեց՝ զորս մասամբ գործադրեց, հուսկ ուրեմն իր ներկայութեամբ թաղային թէ՛ մասնաւոր վարժարանաց հանդէսներն ողեւորեց:

Մինչ նախնի վարչական դրութեան չատագովութիւնն է յօդուածիս նպատակն: — Անտարակոյս, եթէ ծառն իր պտուղէն կը ճանչցուի, լաւագոյն էր նախորդ վարչութեան եթէ ոչ կազմութիւնն այլ դրութիւնն, այր անպատեհութիւնք կրնային դիւրաւ անհետանալ չնորհիւ քաջարթուն վարչապետի մը եւ վարչութեան գործօղութեանց վրայ յարատեւ հսկող անշահասէր լրագրութեան մը: Սակայն իմ դիտաւորութիւնս չէ վիճաբանիլ արդի վարչութեան ձեւին վրայ. միայն հաստատել կ'ուզեմ արդի վարչութեան իրական անաարբերութիւնն ազգային կրթութեան նկատմամբ մանաւանդ: Անցեալ ամիս կաթողիկոսական խնդրոյն առթիւ կրօնական խօսքերուս մէջ պատահաբերի վարչութեան յիշեցուցի, — Հաւաքածոյիս երկրորդ տպակին մէջ՝ չորս ամիս յառաջ՝ այս նկատմամբ յոյսեր յայտնելէ յետոյ, —թէ սոիալական էր նկատողութեան առնուլ կրթական խորհրդոյն Տեղեկագիրներն, սոիալական էր յատ-ոջ վարել այն մեծ գործն ուր լրջօրէն ձեռ-

նարկած էր նախորդ վարչութիւնն, տիպօղական էր՝ ի մի բան՝ ուղղութիւն մը տալ ազգային դաստիարակութեան. տալ թէ ոչ լաւագոյն էր փակել վարժարաններն եւ ըսել վարժապետաց՝ « բարի եկաք »: Եօթնեակէ մ'աւելի ժամանակ անցած էր յօդուածիս հրատարակութեան վրայ, երբ Մասիսի խմբագիր Պարոն Բիւզանդ Քէչեանի մէկ քընննադատական դրութենէն իմացայ թէ վարչութիւնն ընդերցած չէր Գրական եւ Իմաստասիրական Շարժումն: Այլ եթէ վարչութիւնն արհամարհեց նորածին Հանդէս մը, կարդաց վարչութիւնն երեսնամեայ Մասիսն՝ որ զօրութիւն մ'է, վրդովեցաւ, եւ հետեւեալ օրն իսկ ազգային կարեւորագոյն երթին մէջ պաշտօնապէս մ'երեւցաւ, որ կ'ապահովէր Հայ մամուլն ու ժողովուրդն՝ յայտնելով թէ կրթական խնդրոյն համար... պիտի գործուէր: Մինչ այս մինչ այն, կրթական խորհուրդն, արդէն վհատած, — եւ անդամից ոմանց միջեւ գժտութիւն մ'ալ տարաբախտաբար վրայ հասած, — չաթաթէ շաբաթ կը վերածուի, եւ իր խորհրդակցութեանց առաջնադրութիւնն՝ որ ի սկզբան ամբողջ սիւնակ մը կը գրաւէր Մասիսի մէջ՝ քառեակ վտիտ տողերու մէջ ամփոփուած կը տեսնուի վերջին անգամ:

Թէ վարժապետաց մեծագոյն մասն անկարօղ է, եւ թէ վարժապետանոցի մը հաստատութիւնն անհրաժեշտ է. թէ մասնաւոր պաշտպանութեանց չնորհիւ ընդհանրապէս կարօղ ուսուցիչք ազգային վարժարաններէն ի բաց կը կացուցուին, եւ թէ նմանօրինակ զեղծմանց բարձման համար ձեռնհաս ու հզօր մարմնոյ մը գոյութիւնն անհրաժեշտ է. թէ վարժարանաց մեծագոյն մասն անբարեկարգ է,

եւ թէ կրթական տեսչաց անուանումն անհրաժեշտ է. թէ մայրաքաղաքական ու գաւառական վարժարանաց բազմաց մէջ հին եւ ապարդիւն դրութեամբ տակաւին ուսումնք կ'աւանդուին, եւ թէ նոր դրութեան ու մանկավարժական սկզբանց ընդհանրացման համար հրատարակութիւնք ու գործօղութիւնք անհրաժեշտ են. թէ թաղի մը մէջ գտնուած քանի մը վարժարանք միանգամայն կը յաւակնին ուսումնարանական կրթութիւն աւանդել, այլ լաւ նախակրթութիւն մ'իսկ աւանդելու միջոցներէն զուրկ են ունենք այդ վարժարանաց, եւ իրաց այս վիճակէն հաւասարապէս կը վնասուին ծնողք եւ աշակերտք եւ վարժապետք (հետեւաբար եւ ընդհանուր ազգն), եւ թէ հուսկ ուրեմն անհրաժեշտ է դարման տանիլ ազգային դաստիարակութեան եւ ազգային դաստիարակաց այս ողբալի կացութեան: Ահա վայս անգամ մ'ալ կը յիշեցնենք Պատկառելի վարչութեան:

Թերեւս ըսեն ինձ՝ թէ կը խօսիմ երբեւ երիտասարդ մ'անփորձ ու խանդավից. թէ կը պահանջեմ ազգային վարչութենէն ինչ որ անկարող է նուաճապէս կատարել՝ նկատելով արդի պայմաններն: Այլ ես ամե՞ն բան միթէ կը պահանջեմ ազգային վարչութենէն. չը գիտե՞մ ես՝ աւելի քան այն անձերն որք դիս պիտի ստգտանէին այսպէս՝ թէ բարեշրջական օրինօք ազգ մը կը ղարգանայ, եւ թէ չը պարտինք անտեսել յառաջադիմութեան ամենամեծ տարրն, այսինքն ժամանակն: Ո՛չ, ազգային վարչութենէն անկարելին չեմ պահանջեր երբէք. չեմ պահանջեր արդի վարչութենէն ինչ որ քանի մը վարչութիւնք ու քանի մը սերունդք եւս պիտի կարենային կա-

տարել։ Կարելին միայն կը պահանջեմ. եւ կարելի է՝ արդի պայմանօք՝ լաւագոյն վիճակի մը վերածել, որպէս ամեն բան, այլ մանաւանդ ազգային կրթութիւնն. Օ՛ն արիք։ Macte animo!

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԱԿԱՆ ԸՆՏՐԵԼԻՔ

Ո՞վ պիտ՚ըլլայ կաթողիկոս. — Հայ Սփիւռքին այս է հարցումն այսօր։ Ա.յլ Սփիւռքին դէմն ելաւ Իդիպտոս. Իդիպտոսն՝ այն Տիղլսեցի ոմն Հայ Ֆահանային է, որ նամակն հրատարակուեցաւ Մասիսի մեռոսան Մայիսի թուոյն մէջ։ Ո՞վ պիտ՚ըլլայ Հայոց կաթողիկոս. Ռուսահայ քահանայն կը պատասխանէ. — Ո՛չ Տ. Ներսէս Վարժապետեան, ո՛չ Տ. Մկրտիչ Խրիմեան, որք՝ մին իր Կոստանդնուպոլսոյ պատրիարքական գահուն ու միւսն իր Տարօնայ պատրիարքական գահուն վրայ գործեր սկսած են՝ զոր պարտին ի գլուխ հանել. եւ ո՛չ այլ ոք Հայոց Հայրապետութեան պիտի կոչուի, բայց եթէ Զմիւռնիոյ առաջնորդ Մելքիսեդեկ եպիսկոպոս Մուրատեան. «Դա ծանօթ է Հայ եւրոպացւոց, Հայ տաճկաստանցւոց եւ Հայ ռուսաստանցւոց բնաւորութեան հետ. նա զարգացած է դարուս պահանջման համեմատ. նա գիտէ ինչ է Ռուսաստանը եւ Տաճկաստանը եւ թէ ինչպէս պէտք է յօդել այդ տարրը։» Ընթերցողք կը յիշեն թէ Փիլիսոփայական Բառարանիս մէջ «վեղարաւոր իմաստասէր» անուանած եմ Մուրատեան եպիսկոպոսն. եւ ընթերցողք գիտեն թէ իմ լեզուիս մէջ եկեղեցականի մը համար բարձրագոյն դրուատիքն են այդ զոյգ մը բառերն։

ԵՐԵՍՓՈԽԱՆԱԿԱՆ ԸՆԾՐՈՒԹԻՒՆՔ

Վերջերս բազում երեսփոխանական ընտրութիւնք կատարուեցան, այլ բազում ընտրեալք ալ՝ ոմանք տարապայման ազգասիրութեամբ եւ ոմանք անտարբերութեամբ հրաժարեցան: Տեղեկացայ թէ Պարոն Յակոբ Գուրգէն պիտի յարդէ յօժարութեամբ իր պատուական ընտրօղաց կամքն: Եթէ ըսեմ թէ Հայկական կրթարանի մեծայարդ Տնօրէնն արժանաւորագոյն երեսփոխանաց մին պիտ՝ ըլլայ, յաւելաբանութիւն մ՝ըրած պիտ՝ըլլամ. ըստ որում բազմաթիւ բարեբաստիճան ընտրելեաց մէջէն քուէից բացարձակ առաւելութեամբ իր ընտրութիւնն՝ ամենապերճախօս վկայութիւնն է Մայր եկեղեցւոյ եւ Գում-Գափուի միացեալ ամենակարեւոր թաղերուն նորընտիր երեսփոխանին արժանաւորութեան: Այս փայլուն ընտրութիւնն ապացոյց մ՝է նաեւ թէ ժողովուրդն ըստ արժանւոյն կ՝ըմբռնէ կրթութեան կարեւորութիւնն, եւ թէ ժողովրդեան համար ազգայնոյ մը մեծութեան չափն ազգային կրթութեան նկատմամբ այդ ազգայնոյն անձնուիրութեան չափոյն համեմատական է. Որ ուսիցի ականջս լսելոյ, լուիցէ:

ՎԱԽՃԱՆՔ

ԼՈՒՒ ՎԱՀՕՑՑՕ ԵՒ ՀՏՈՒԱՒ ԼԱՊՈՒԼԷ

Յունասան մօտերս երկու մեծ գրական անհատութիւններ կորոյս, այց երկրորդն՝ Հայոցս աւելի ծանօթ՝ Հայ ազգին նկատմամբ իր հանակրութիւնն ալ աւելիւ մը յայտնած է գրաւոպակես:

Լուի Վեօյօ, *Տիեզերք* (l'Univers) օրաթերթի խմբագրապետն, Հայոց անծանօթ թէեւ, այլ տիեզերածանօթ է Եւրոպիոյ Հռովմէական ու Գըրական աշխարհին մէջ, ուր այնքա՛ն նախանձայուզութիւն յուզուց Հռովմէականութեան չահուց, մինչ զի հռչակուեցաւ Բարիզի Պապն։ Ազատախոհութեան լիաեւտասներորդ դարուն մէջ այլեւայլ ձեւերով արտայայտութենէն յուզեալ եւ սըրբ յաստամբ բորբոքեալ, *Տիեզերքի* խմբագրապետն հանապազօր կը չարժէր իր միւռոնամած գրիչն, եւ այնպիսի փայլուն ու կենդանութիւն ու ներշնակութիւն կու տար իր գրուածներուն, եւ այնպիսի հարուստ ու հարազատ ու հրավառ էր իր լեզուն, մինչ զի մարդ բարձրագոյն երաժշտապետի մը նուագածութեան ունկնդիր կամ նկարչութեան հրաշակերտի մ'ակնատես ըլլալ կը կարծէր, երբ պատահէր իր գրական էջերէն մէկուն։ Սմբողջ հատուածներ ընդօրինակած եմ Լուի Վէօյյօէն յորժամ կը մշակէի Ֆռանսական գրականութիւնն, այնքա՛ն զմայլում կ'ազդէր ինձ այդ հեղինակն՝ որ հին Ֆռանսերէնին գանձերն ու գեղեցկութիւններն ի հանդէս կ'ածէր նոր Ֆռանսի դէմ իր վայրագ ճակատամարտին մէջ։ Ազնուական ու սրբազան մտաեռանդութեան մէջ գերազանցող այդ արտաքոյ կարգի գրիչն սքանչելի կերպիւ կը նկարագրէր նաեւ նիւթական ու բարոյական մեռուածութիւններն, այնպէս որ դարուս մէջ մեռուածութեանց մտաեռագիրն համարուօղ այն հսկայն՝ ըսել կ'ուզեմ Էմիլ Զօլան միայն՝ կրցաւ այս նկատմամբ հաւասարիլ Լուի Վէօյյօին, որ չէր խղճեր իր միւռոնուտ մարմինն յաճախ թաթաւել տղմին մէջ. De profundis!

ԷՏՈՒԱՌ ԼԱՊՈՒԼԷ բարոյապէս այնքան հեռի է Լուի Վէօյյօէն որքան Հռոմ Ամերիկայէն։ Հռոմի բուրմանց (Les parfums de Rome) հեղինակն՝ սորբոնականութեան, մտաւոր սորկութեան, կրօնական ու քաղաքական սորկութեան չատագով հանդիսանալով պերճախօս լեզուով, խաչելութեան օրքն ու խնկարկոյր սուտերայ մէջ ապաշխարութեան եւ անձնուրացութեան կը հրաւիրէ հաւատացեալներն եւ անհաւատներն, եւ իր աշխարհական Պապի հեղինակութեամբ՝ Հռովմէականութեան գլուխէն յետոյ կը վճռէ. Աւտամոյ հկեղեցւոյ չիմ երեխ փրկութիւն։ Իսկ Բարիզ յԱմերիկա (Paris en Amérique) հեղինակն՝ ազատութեան, մտաց ու խղճի ազատութեան, տպագրութեան ու դաստիարակութեան ազատութեան անվկանդ ախոյեան մ'է. սա կը յորդորէ մարդիկն ազատօրէն քննել իրենց կրօնքն, որպէս ինք՝ այն եզական վէպին մէջ զոր յիշեցինք՝ առանց յաւակնութեան այլ ոչ աւանց ձեռնհասութեան կը քննէ կը քննադատէ կրօնք եւ օրէնք, Ֆռանսայի կրօնական ու քաղաքական հաստատութիւններն։ Իր սեն նոյն է միշտ, չափաւոր եւ չլալինդ, հրահանգիչ եւ համոզիչ, կորովալից եւ աւելնալից իր հանրացումներուն մէջ եւ ազատութեան վրայ բարձր տեսութիւններուն մէջ։ Իր Ամերիկայի Միացեալ-Նահանգաց պատմութեան այս նկատմամբ արդարեւ հրաշակերտ մ'է։ Թէեւ ոչ յոյժ երկար, այլ յոյժ բազմարդիւն եղաւ Խուստաւ Լապուլէի կեանքն իբրեւ ուսուցիչ — Գոլէժ տը Ֆռանսի մէջ — , իբրեւ խմբագիր — Ժուռնալ տէ Տեպաի մէջ — , իբրեւ հեղինակ — բազում գրական ու քաղաքական երկոց բաց ի վերոյիշեալներէն,

իրրեւ երեսփոխան, իրրեւ կառավարման եւ հուսկ ուրեմն իրրեւ ծերակոյտի անդամ։ Գուցէ Ֆռանսացիներէն յառաջ Ամերիկացիք արձան մը կանգնեն այն մեծ մտաւորականին, որ՝ դրական ամեն ձեւերու տակ՝ հանուր Եւրոպայի ծանօթացուց Ամերիկան, իր օրէնսդրութիւններն, իր օրէնսդիրներն եւ իր խոհաստուններն, իր ընտանեկան եւ ընկերական կեանքն։

Ամէն Հուսկ իր համբաւաւոր Քառասնեւմիերորդ աթոռին պատմութեան (Histoire du quarante-et-unième fauteuil de l'Académie Française) երկու գլուխ ալ սիրտ կդէ . . . ։

ՀՄԱՑՔ

Ազնիւ Պարոն Յարութիւն Ճիվանեան

ի Պէշիկթաշ.

Ծննդեանս տարեդարձին առթիւ ընդունեցայ ձեր խորհրդաւոր ընծայն։ Ի՞նչ ծառայութիւն մատուցած եմ ձեզ՝ որ անծանօթ էք ինձ տարաբախտաբար, եւ ի՞նչ ծառայութիւն կրնամ ձեզ մատուցանել, գի այնքան աչքի լոյս թափեր ու գծագրեր էք այն բանաստեղծական վարուկ նկարին՝ որ կը պատկերացնէ ծննդեանս ժամանակն ու վայրն։ « Ո՛հ եթէ ըլլայի արձանագործ՝ ապագայ երիտասարդութեան Քեզ մարմարիոնէ արձանը կը նուիրէի ուրախութեամբ . » կը գրէք ինձ գողտրիկ նամակի մը մէջ։ Բայց այդ անդրէն՝ որ սիրտ ներկայացնէր վախտ իմ մարմինն՝ նուազ այդ մարմարն աչացս յարգ սիրո՛ւնենար քան այն նկարն, որ կը ցոլա-

ցնկ գեղածաղիկ բնութիւնն՝ յաւիտեան գեղեցիկ։ Որքան կենդանագոյն են ձեր վարդերն. ու կը գեղգեղեն գոգցես ձեր թռչուններն։ Եմ կ՝ բան մը կայ լուռ ու ախուր՝ այդ զմայլելի ծաղկաւունչին վրան, այդ իմանուկնա է՝ ու ծննդեանս իմ թռուցիկն։ Ա՜հ, Աստուածաշունչի դիւցազնից վսեմագունին նման՝ անիծած եմ ես ալ քանի՛ անգամ՝ այն օրն ուր իմ վրայ ծագեցաւ սիեզերաց արեգակն...։

Ո՞ւր դանեմ ըզքեզ, ո՛ անծանօթ բարեկամ, եւ սիրտս մեր յայտնեմ քեզ. Հոն որքան թաւիծ ու դառնութիւն կայ՝ պիտի տեսնես...։

Սակայն ատ վայրս մը կը փարատի սրտիս մեայնն ու կը վսեմագրաւիմ անհնարագրելի հեշտութեան մը դրախտն, երբ ձեռքս կ՝առնեմ ընծայդ եւ երբ կը դիտեմ նկարդ. Չի գեղարուեստագիտի չըզիտեմ ինչ հմայութեամբ մը զոր հազորդած ես նկարագեղ այդ քարանձին, վարդերուդ ներքեւ՝կատարեան կուրծք մը կը զգամ խանդագին, որ կը բաբախէ սիրովին Հայութեան ու ճշմարտութեան ու մեծութեան. ու թիթեռնիկացդ ու թռչնեկացդ մէջաեղ ու գալարին ու կապուտին քու նկարին, ինձ կ՝երեւի կոյս մը հանճարեղ ու հրաշագեղ, կոյս մը հրալի ու բարի, որ ինձ կը ժպտի օդային ոգւոց ժպիտովին անասելի եւ անմահ։ Հիշ աստուածային բարբառովին ինձ կը բարբառի...։

Այս անմոռնալիներէն բարեբարութեանդ վսեմագրէն ինչ կրնամ ընել քեզ, երիտասարդ ազնիւ ու դեղարուեստից սիրող։

ԽՆԴԱԿՑՈՒԹԻՒՆՔ ՈՒ ՇՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆՔ

— Ջերմապես կ՝ուրախակցինք Բիւրակն Հանդեսին Յարգոյ հիմնադրաց որք յաջողած են գրական ու քաղաքական շաբաթաթերքի վերածել իրենց հնգետասանօրեայ բանասիրական հաւաքածոյն։ Յաջողութիւն մեր պատուարժան պաշտօնակից Ստեփան Իւթիւճեան էֆենտիին, որ կը վարէ յիշեալ օգտակար հանդեսն։

— Ջերմապես կը յանձնարարենք բոլոր Հայ ընտանեաց Բռ-

ռասեան մանկանց անուն պատկերազարդ շաբաթաթերքն, որ քէ նիւթոց ու քէ պատկերաց կողմէն օր ըստ օրէ կը կատարելագործուի՝ ջանիւք ու զոհողութեամբք իր անխոնջ եւ քաջարուեստ Հիմնադիր-Տնօրէն Պարոն Նշան Պէռպէռեանի։

— Նոյնպէս կատարեալ յաջողութիւն կը մաղթենք բազմարդիւն գրագետ ու կայսերական բանակինեւ արքունի պալատական բժիշկ Բարունակ Իբիւճեան էֆէնտիի *Մատենադարան ժողովրդեան* անուամբ ամենօգուտ հրատարակութեան, որ այնքան դիւրագիներ որքան բանկագին ծանօթութիւններ կը պարունակէ։

— Սրտագին շնորհաւորութիւն ու շնորհակալութիւն ազնիւ եւ ազգասէր Ասլանեան գերդաստանին, զի ձեռնտու բժիշկ մը կը նուիրէ ազգին՝ յանձին Պարոն Թագուր Ասլանեանի, որ նակառակ իր մատաղ հասակին՝ ամենադժուար ու բարձր արուեստի մը համար յոյժ փայլուն քննութիւն մ՚անցուցած է Բարիզի Բժշկական Համալսարանին մէջ։

— Ուրախութիւն ի բոլոր սրտի՝ Բարիզի բժշկական Համալսարանին աշակերտ երիտասարդ այլ արժանաշատ Պարոն Տօքտոռ Նագաշեանին, որ ծանր հիւանդութենէ մ՚ապաքինեցաւ։ *Մասիս* իբրեւ եղելութիւն մը հրատարակեց իրաւամբ հիւանդութիւնն յիշեալ բժշկին, ոյր ներկայութիւնն ի Պէշիկթաշ ապաքին բարերախտութիւն մ՚ու բարիք մ՚է բաղեցւոց համար։

— Ուրախութեամբ կ՚իմանանք թէ *Մասիսի* նախկին գրական խմբագիր եւ Կրթական խորհրդոյ անդամ Մկրտիչ էֆէնտի Նորիկեան, որ ամենագործօն անդամոց մին է նաեւ Բ. Դրան Արտաքին գործոց պաշտօնեութեան քղթակցութեան Դիւանին, գիրք մը կը յօրինէ *Դպրոց* մակագրով։

— Բերկրութեամբ լսեցինք թէ Տիկին Սրբուհի Տիւսաբ ալ դաստիարակութեան վրայ վիպաձեւ երկ մը յանձնած է տպագրութեան։ Անհամբերութեամբ կը սպասենք սոյն երկու գործոց հրատարակութեան։

— Ուրախառիթ է զրասիրաց համար տեսնել թէ կը շարունակուի Պարոնեանի *Ծիծաղն*, որ տարւոյս կարեւորագոյն գրական հրատարակութիւնն է։

— Կը շտապանանք այսօր մեր շնորհակալիքն յայտնելով այն գրասէր ու կրթասէր անձանց, որ *Դրամական եւ Իմաստասիրական Հանդեսիս* կը նաճին նուէր տալ ազգային վարժարանաց եւ ուսուցչաց։ Յաջորդ թուով պիտի յիշատակենք այդ պատուական անձանց անուններն։